

TÉMA ČERNOVSKEJ TRAGÉDIE V KONTEXTE SLOVENSKEJ LITERATÚRY (rozhľady)

MARTA GERMUŠKOVÁ

V našej národnej histórii – bližšej i vzdialenejšej – sa vyskytli udalosti radostné i smutné, tak ako to býva v živote každého národa i jeho jednotlivých príslušníkov. Jednou z udalostí, ktorá bytostne otriasla nielen našim národom, no svojou krutosťou vyvolala kritickú odozvu aj vo svete, bola tragédia na začiatku 20. storočia (v roku 1907), keď sa v obci Černová postavili jej obyvatelia na obranu svojho milovaného rodáka, kňaza a obetavého apologéta permanentne porušovaných práv svojho porobeného národa. Andrej Hlinka – Černovčan a roduverný Slováč – bol tou osobnosťou, za ktorú sa s absolútnou rozhodnosťou postavili v ťažkých chvíľach jeho spolurodáci. Malé (lokálne) dejiny liptovskej dedinky sa tak razom stali súčasťou veľkej (národnej) histórie, najmä pre tragickosť udalosti, ktorá sa bleskovo „predrala“ na svetlo sveta a veľké „javisko“ svetových dejín, a to vďaka osobnostiam svetového významu. Je zaujímavé, zvláštne, ba až nepochopiteľné, že napriek tragickosti tejto udalosti sa venovalo jej umeleckému stvárneniu len málo spisovateľov, a to aj napriek tomu, že múzická literatúra „siahla“ predovšetkým po nelineárnych (problémových, kolíznych, dramatických) situáciách, pretože sú zdrojom tenzívnosti, čo priťahuje pozornosť čitateľov. Na druhej strane – vzhľadom na ideologické peripetie, konštanty minulého režimu a kontext jeho existencie – na isté témy a osobnosti sa nazeralo z fixného ideového uhla a nie všetko bolo „priepustné“ cez „sito“ ideologickej cenzúry.

Zo spisovateľov, ktorý zareagoval na uvedenú tragickú udalosť ako prvý a veľmi promptne, treba uviesť významného modernistického básnika Ivana Galla, ktorý – mimochodom, či skôr paradoxne – nebol Slováč, ale Moravan žijúci na Slovensku. Druhým spisovateľom, ktorý umelecky „otvoril“ túto tému až o 90 rokov neskôr, bol prozaik Anton Lauček, mimochodom v tomto roku jubilujúci autor, člen Spolku slovenských spisovateľov. Okrem toho treba pripomenúť aj inožánrovú prezentáciu tejto témy, a to faktom, že slovenský spisovateľ Juraj Kuniak vydal po nežnej revolúcii mimoriadne zaujímavú esej s názvom *Pán Černovský* (o osobnosti A. Hlinku; 1991). V eseji ide o rozhovor s obyvateľom Černovej, ktorý zažil „hlinkovské časy“, takže v dialógu mohol využiť možnosť korigovať rôzne nepravdy či polopravdy z minulosti, čo je veľmi dôležité z aspektu poznania skutočnej pravdy, nie ideologicky či inak zdeformovanej a prekrútenej. Umožnil to čas vydania eseje po nežnej revolúcii, keď „nánosy“ lží o A. Hlinkovi mohli byť aspoň čiastočne odstránené.

Nemožno nespomenúť ani meno významného slovenského vedca a historika Romana Holeca, ktorý si zvolil tiež žánr eseje, aby v kratšej verzii priblížil osobnosť A. Hlinku, a to v knihe esejí *Hlinka. Otec národa?* (2019). Treba konštatovať, že jeho pohľad na A. Hlinku je už determinovaný časovou dištanciou, no zároveň prináša aj hlbší ponor, pretože vychádza zo snahy objektívne, nadhľadovo a hlavne kriticky reflektovať dovtedajšiu kogníciu a prehĺbiť ju na základe štúdia ďalších dostupných archívnych materiálov. Z uvedeného dôvodu osobnosť A. Hlinku predstavuje inak ako ho vnímali tí, ktorí o ňom už pisali, prípadne žili paralelne v jeho čase i v jeho tesnej blízkosti. Preto v Holecovom nazeraní, reflexiách a hodnotiacich postojoch možno nájsť aj spochybňovanie, prípadne reinterpretácie niektorých zaužívaných označení tejto slovenskej osobnosti. Roman Holec určité pozitívne črty A. Hlinku priznáva (čestnosť, obetavosť, charizmatičnosť, rétorické majstrovstvo, silné kňazstvo atď.), no s niektorými pertraktovanými charakteristikami nesúhlasí. Polemizuje s vtedy jednoznačným názorom, že A. Hlinka bol otcom národa, naznačuje problémy s jeho kooperatívnosťou s ľuďmi vo svete politiky, s jeho vnímaním prestížnosti iných osobností v jeho okruhu (Krno 2019).

TVORBA PROZAIIKA ANTONA LAUČEKA

V spojitosti s témou tragédie v Černej pripomeniem ešte jednu skutočnosť, a to, že už spomenutý spisovateľ – jubilant Anton Lauček – je Černočan, čo má v kontexte s témou černovskej tragédie a jej umeleckým spracovaním veľký význam. Ide o jubilanta, ktorý je stále veľmi produktívny a agilný v rôznych oblastiach. Doteraz vytvoril viac než 20 titulov rôznožánrovej proveniencie (poviedky, novely, romány, fejtóny, reportáže, črty, divadelné hry, literárno-dramatické pásma, scenáre na televízne inscenácie a rozhlasové hry; Maťovčík 2001, 282), čo je obdivuhodné z hľadiska umeleckej produktivity, pretože popri nej sa venoval a venuje sa aj v súčasnosti práci vysokoškolského pedagóga, súčasťou ktorej je i literárnovedná činnosť. Keďže vyštudoval slovenčinu, nemčinu a dejepis, jeho záujem o históriu a jej umelecké spracovanie je preto pochopiteľné. Literárne spracoval pálčivé témy o slovenských duchovných osobnostiach, konkrétne o spišskom biskupovi Jánovi Vojtaššákovi – mučeníkovi (životopisná próza *Anjelom svojim prikázem o tebe*), o už spomenutom kňazovi Andrejovi Hlinkovi (historická novela *Andrej*) a o udalostiach z histórie pomáďarčovaného slovenského národa (historická románová novela *Cez utrpenie*). Myslím si, že práve pre odvahu spisovateľa Antona Laučka venovať sa umelecky tomu, čo sa u nás dlhodobo alibisticky obchádzalo (z kadejakých historických i aktuálnych dôvodov), je frekvencia jeho mena na stránkach slovenských časopisov nízka. Na druhej strane je paradoxné, no zároveň z môjho pohľadu aj potešiteľné, že v Čechách je oveľa viac reakcií (recenzií a štúdií) na jeho tvorbu než na Slovensku. Na fakt ignorácie upozornila – v spojitosti s vydaním Laučkovej unikátnej prózy *Cez utrpenie* – v *Literárnom týždenníku* v roku 2000 aj literárna vedkyňa Marta Žilková, a to vo svojom príspevku so signifikantným názvom „*Cez utrpenie*“ bez povšimnutia (2000, 14). V tejto súvislosti chcem k tomuto faktu pripojiť aj vzácny názor Jána Lenča, významného slovenského spisovateľa, pozorného čitateľa i objektívneho recenzenta tejto románovej novely, ktorý uverejnil v *Literárnom týždenníku* v roku 2000 s hutným hodnotiacim názvom *Pravda a pocta*: „Anton Lauček patrí k tým prozaikom, ku ktorým je nielen literárna kritika, ale aj oficiálna pozornosť dosť nespravodlivá. Táto románová novela je vo všetkom dokonale premyslená, aj keď, a to je len jej ďalšie plus, táto premyslenosť nie je okázalo akcentovaná, ale je zabudovaná do základov koncepcie a jej celej štruktúry. Lauček programovo a pragmaticky stavia osnovu na troch sférach: sociálnej, národnej a náboženskej, ktoré azda v žiadnom inom európskom národe tak nespľývajú ako na Slovensku, stavia na ich celistvej jednote“ (Lenčo 2000, 10).

Jubileá spisovateľov sú vždy príležitosťou pre autora i čitateľov zamyslieť sa nad ich umeleckými „plodmi“ a misiou v literárnom a kultúrnom kontexte. V danom prípade treba jednoznačne konštatovať, že spisovateľ Anton Lauček vykonal veľmi veľa nielen v oblasti slovesného umenia, ale aj vo sfére jeho približovania čitateľom. Je čínorodý a neúnavný ako aktér besied, najmä so školskými recipientmi, a to (nielen) v rámci územia Slovenskej republiky, pretože vie, že silu umeleckého slova, stimulatívnosť a faktickú účinnosť myšlienok spisovateľov možno rozozvučať predovšetkým v bezprostrednom kontakte nielen s malými deťmi, žiakmi základných škôl, či stredoškôlkami, ale i s vysokoškôlkami, s ktorými je A. Lauček v dlhodobom kontakte aj ako vysokoškolský učiteľ. Je vzácne, že Anton Lauček „pokryl“ všetky sféry svojho životného pôsobenia: vedeckú, pedagogickú a navyše i umeleckú. A to sa nestáva tak často. Ako literárny vedec sa venoval najmä problematike katolíckej moderny, výrobného románu, schematizmu a dogmatizmu v slovenskej literatúre, no reflektoval aj problematiku literatúry pre deti a mládež v 90. rokoch 20. storočia a na prahu 21. storočia, pretože sa venoval aj tvorbe pre deti (dvojdomosť autora), cítiac, aké dôležité je získavať si a reflexivizovať detského čitateľa. V roku 1993 mu vyšla próza pre detských recipientov *Pušky v hrnci, granáty v kredenci*, v ktorej tému vojny spracoval netradičným spôsobom – humorne a s optikou bratislavského chlapca prežívajúceho vojnový čas na liptovskej dedine u svojej starej mamy (Maťovčík 2001, 282). To tvorí zaujímavý paradox v kontexte dovtedajšej slovenskej

umeleckej produkcie o vojnovej tematike, či už v oblasti literárnej tvorby pre dospelých alebo pre deti.

Pripomenúť si treba aj čitateľsky mimoriadne obľúbené „Ibataky“, teda beletrizované žánre publicistického štýlu, konkrétne fejtóny, črty, eseje, glosy, ktoré A. Lauček nazval *Iba tak*, čo avizuje tematickú situačnosť. Autor sa usiluje s humorom a nadhľadovo reagovať i **reflektovať** rôzne situácie v živote, škole, rodine, politike, duchovnej sfére či v akademickom prostredí. Prostredníctvom humoru, persifláže, ironie a sarkazmu útočí na primitivizmus ľudí, na ideológiu bývalého režimu, módne výstrelky tzv. celebrit, prípadne na štvrtotriedne mediálne produkty i praktiky (trápnosť a myšlienková prázdnota dobre platených moderátoriek komerčných, no hlavne neetických šou atď.), keďže autor sa venuje aj žurnalistickej problematike s fokusovaním na etiku médií. Pozornosť si zaslúži aj výnimočné vydanie jeho „sumáru“ zážitkového poznania situácie vo vysokoškolskom priestore, ktoré je zásobárňou humorných situácií. Vo svojej knižke *Iba tak o univerzite* čitateľovi veľavravne akcentuje fakt, keď píše „Pár slov na úvod (lebo na počiatku bolo Slovo, a nie klik)“ (Lauček 2019, 4), že kyberzávislosť detí a mládeže vo svete už presahuje zdravú mieru a mení sa na nebezpečnú diagnózu (kyberchoroby). Touto knižkou Lauček opäť potvrdil, že je majstrom krátkych žánrov (glosy, minipoviedky), pričom v nej školu vníma ako priestor a ohnisko humornej zážitkovosti. Usiloval sa v nej zúročiť svoje dôverné poznanie vysokoškolského prostredia, ktoré stimuluje mnohých umeleckých kreatívcov k rôznym vtípnym fabuláciám, pričom Laučekovými umeleckými „zbraňami“ sú **humor, irónia, sarkazmus a jazyková** jadrnosť.

Určite veľký význam má Laučekovo spracovanie kolektívnej drámy, ktorá sa na začiatku 20. storočia odohrala v Černovej, a to hlavne z dôvodu, aby si ľudia, zvlášť mladí, uvedomovali veľkú hodnotu slobody jednotlivca i slobody národa, možnosti slobodného používania materinského jazyka, či hodnotu ľudských práv, pretože ani doteraz to nie je úplne všade vo svete prirodzené. Interpretačne sa preto pristavím pri unikátnej próze – historickej románovej novele Antona Laučeka *Cez utrpenie* (1997), ktorej vznik bol motivovaný touto tragickou udalosťou v dejinách slovenského národa. Dňa 27. októbra 1907 sa v liptovskej dedinke Černová (dnes už súčasť Ružomberka) odohrala masakra. Spisovateľ A. Lauček prijal rolu tvorivého obnažovateľa historickej pamäti, ujal sa misie umeleckého stvárňovateľa a textotvorcu, pretože ako Černovčan určite pociťoval povinnosť zmocniť sa tejto témy hlbkovo a predovšetkým inak – v porovnaní s dobovým historickým kontextom, keď Slováci v Uhorsku nemali nijaké práva a žili v štátnom útvere (Rakúsko-Uhorsko), ktorý bol nielen považovaný, ale vo svete de facto aj označovaný za „žalár národov“. Dialo sa to najmä zásluhou krutej národnostnej politiky, ktorú v Uhorsku v danom čase tvrdo a nekompromisne – vo vzťahu k nemaďarským národom – realizoval gróf Alexander Apponyi. Vďaka jeho nehumánnej politike, popierajúcej akékoľvek práva iných národov v multietnickom Uhorsku, sa s pyšným A. Apponym odmietol stretnúť aj nositeľ Nobelovej ceny za literatúru a odvážny žurnalista Bjørnsten Bjørnson, ktorý dokázal do hĺbky pochopiť situáciu malých národov v Uhorsku, keďže sám bojoval za práva vlastného malého národa – Nórov. Tragédia v Černovej, Apponyiho maďarizačné zákony i smelé žurnalistické výpady Bjørnstjerne Bjørnsona proti grófovi Apponymu (vo svetovej tlači) sa ocitli v súvzťažnostnom rámci (Žitný – Oravcová 2018).

Aplikovať autorskú optiku vnútorného „videnia“ tragickej udalosti v Černovej umožňovali Antonovi Laučekovi v texte historickej románovej novele *Cez utrpenie* hlavne obyvatelia obce – ešte žijúci pamätníci tejto udalosti. Dokonca jeho starý otec (vtedy 16-ročný mládenec Štefan Hatala) bol prítomný na mieste tragédie ako očitý svedok, takže informácie z „prvej ruky“ dodávajú tejto historickej próze punc autenticity a persuzívnosti. Dôležité pritom je, že A. Lauček ako obyvateľ Černovej, kde A. Hlinku vnímali ako nesporne kultovú osobnosť, nepodľahol „zvodom“ patetizmu a hyperbolizácie jeho osobnosti. Práve naopak, usiloval sa udržať si dištanciu, čo je vždy zárukou väčšej objektivity pri umeleckom modelovaní protagonistu a jeho hodnotení, hoci mimochodom,

temperamentnosť a bytostná zaangažovanosť A. Hlinku pri hľadaní riešení rôznych „skrivodlivostí“ (jednotlivcov i národa) je nepopierateľná a historicky dokázateľná. Dedikácia historickej prózy je preto jednoznačná. A. Lauček ju venoval svojim rodákom – Černovčanom.

Problémovosť (rôznovektorová vzťahová kolíznosť) tragickej udalosti v Černovej – historická, faktúrna a transformovane i literárna – tkvela v tom, že na posviacke svojho kostola Černovčania chceli mať (a právom) 27. októbra 1907 práve Andreja Hlinku – iniciátora myšlienky postaviť rímskokatolícky kostol v Černovej. Hlinka však nebol len ideovým osnoveateľom výstavby kostola, ale participoval na tomto veľkom stavebnom i duchovnom projekte aj organizačne (zbierky na kostol v Čechách a na Morave, vlastný finančný vklad, zabezpečovanie administratívnych záležitostí, zaobstarávanie potrebného zariadenia do kostola atď.). Preto obyvatelia dedinky nechceli dopustiť, aby A. Hlinka nebol na posviacke, takže nespokojnosť dedinčanov rástla, najmä čo sa týka negatívnych rozhodnutí spišského biskupa Alexandra Párvyho. Ten poveril vykonaním posviacky dekana – slovenského kňaza a spisovateľa Martina Pazúrika: „[...] biskup Párvy dotknutý, čo mu nejakí dedinčania majú dávať podmienky, on teda nepríde, oznámil, miesto neho chrám vysväti ten, koho sám určí. Toto ľudí rozdráždilo. Ako keď preseknete osie hniezdo. Dospelí nahlas reptali po dedine i po meste, aj pred nami, deťmi, si púšťali jazyky, biskup sa o Miláčikovi [Andrejovi Hlinkovi – doplnila M. G.] ani nezmenil, iba povýšenecky odkázal, ako rozhodol. Pritom z Kapituly na stavbu nedal ani halier. Dedina si stojí za svojím, alebo bude posviacka s Hlinkom v kňazskom úrade, alebo nebude žiadna. Na ružomerskom trhu nám paničky nadávali do kacírov, vraj sa stavíme proti cirkevnej vrchnosti, a to je hriech. Ani nechceli od nás kupovať jesenné hrušky, s ktorými ma naši vyslali, som skoro všetky priniesol domov“ (Lauček 2007a, 52). Na krátkej textovej ploche dokázal prozotér „vymodelovať! situáciu“ – z verbálneho hľadiska – veľmi hutne a najmä súvzťažnostne (napätie dedina – cirkevná vrchnosť, a to pre suspenziu A. Hlinku ako kňaza; povýšenečnosť biskupa, ignorácia A. Hlinku biskupom vs. úcta dedinčanov k nemu – kult A. Hlinku manifestovaný označením Miláčik, jeho absolútna akceptácia rodákmi). Čitateľ vníma v románovej novele sociálnu stratifikáciu a jej dôsledky – tenzívna vzťahovosť obyvateľov mesta a dediny pre posviacku; manifestácia moci – žandári (označovaní ako černokňazníci, čierne mátohy) s bajonetmi vs. dedinčania – napäté zazeračky („reč tela“ – gestika, mimika); opitnosť žandárov – nebojácnosť a buričstvo žien proti žandárom ako predstaviteľom moci; osobné a právne limitovanie obyvateľov Černovej – zákaz zhlukovania, krčma otvorená len do siedmej večer z obavy vrchnosti z gradácie buričských nálad atď.; pomsta dedinčanov vlastnému senátorovi Bačkorovi – oblievanie jeho domu močovkou, pretože ho podozrievali, že drží s vrchnosťou, atď.).

Čo sa týka autorského modelovania ženských postáv v próze (reč – myslenie – konanie), ukazuje sa, že odvaha žien často prevyšovala odvahu mužov: „Kosovie ujčíná [Hlinkova sesterica – doplnila M. G.] sa oborila do dvojice [dvojice žandárov – doplnila M. G.], ktorú stretla pred Šnaukou: ‚Poriadok ste prišli robiť? Ešte vás nik neobaril? Dali ste na kostol halier, alebo tí, čo vás poslali, keď nám chcete rozkazovať? Nech sa len páni opovážia tu objaviť, ani regiment žandárov ich neochráni!‘ A keď jej vysoký ‚černokňazník‘ so zarasteným obočím a nepekyným pohľadom odsekol, spustila hlasnejšie: ‚Čo ty chceš koho zavierať?! Veď ma zatvor, zastrel ma! Ale musíš najprv celú Černovú vykántriť, potom až môžete vysviacať!‘“ (Lauček 2007a, 52).

Koncepciu narátora (dedinský chlapec ako personálny rozprávač a zároveň príslušník jednej černovskej rodiny) v próze *Cez utrpenie* postavil Lauček na jeho multifunkčnosti. Jednou z funkcií narátora bola funkcia očitého svedka udalosti (referenčná funkcia), čím rozprávaniu dodal punc dôveryhodnosti a persuzívnosti; ďalšou bola funkcia narátora ako integračného „gesta“. Detský rozprávač má funkciu prepájať svet detí so svetom dospelých (tajomstvá dospelých prezrádzané deťom pod podmienkou ich mlčania – vzťah narátora a starého otca). Ďalšou funkciou je sebareferenčný aspekt v koncepcii narátora, ten umožňoval personálnemu rozprávačovi sledovať

a recepcne „odčítať“ nielen prežívanie istých situácií iných postáv na základe ich vonkajších prejavov, ale sprostredkovať čitateľovi aj jeho vlastné prežívanie situácie – referencie dvojakosti prežívania: „*Lejkovcom prvým vrátili štrnásťročnú Tonku. Jej otec nazrel pod vrchnák a obelel ako plátno. ‚Sváko, čo je? Boh nech ich stresce. Ani ju neobliekli, celá je rozpáraná. Veď ju budeme musieť zašivať. Žena zošalie. Kriste milosrdný [...]‘*“ (Lauček 2007a, 73). „*Mal som za tým plotom strach. Dlháň vyzeral napajedený a bral z pleca pušku a bol by pažbou ženu hádam aj ovalil. Druhý, mladší, ho stiahol a brali sa dolu dolinou. Ujčíná si za nimi odplula“* (Lauček 2007a, 55). Podobne bojovo bola naladená Tereza Demkovie (mimochodom jedna z obetí masakry), ktorá vo svojich replikách pri vzdorovaní žandárom jadrne vyjadruje podstatu bytia slovenského človeka obmedzovaného vládnou mocou v Uhorsku: „*Toto viete, zavierať nás a zdierať! Banda jedna hnusná!*“ (ibid., 62). Aj uvedené citáty svedčia o mozaike reakcií ľudí na nepravosť a smrť blízkych. Príklady využívania mimojazykových prostriedkov (mimika, gestika, ostenzia) mnohých postáv v próze (mužských, ženských, ba i detských) svedčia o tom, že žandári ako reprezentanti vládnej moci ovládali maďarčinu, takže miestni obyvatelia im nerozumeli a chceli sa nejako „vyjadriť“. Neochvejnosť, nebojácnosť žien i dievčat (napr. 12-ročná Anča Cibulkovie „*chce šmierat skaly na koče*“; ibid., 63) a celkovo ich liptovský naturel vyvoláva v čitateľovi absolútny rešpekt. Schopnosť sebažertvy žien pri konfrontácii s hrubou silou je demonštráciou ich vnútornej motivácie bojovať za svoje práva a spravodlivosť za každú cenu.

Použitá optika chlapčenského narátora príbehu (ako svedka, prípadne (seba)komentátora a reflektora diania) je veľmi funkčná, pretože „sníma“ svet dospelých i svet detí, a to špecifickým spôsobom (autokritika narátora): „*Naši ma nechceli pustiť zo dvora, žiadne túlačky, doma je roboty, otcovi treba pomôcť zhnité palanty pod Hrachulou vymieňať*“ (Lauček 2007a, 54). Špecifikom detského narátora je aj to, že vníma i vážne veci cez prizmu humoru: „*Poobede má ísť osem vybraných zástupcov obce so senátorom na ružomerskú faru. Posviacku bez Hlinku si Černová nepraje, zo svojej požiadavky neustúpi. Dôstojný pán [Andrej Hlinka – doplnila M. G.] je teraz na Morave, dedina chce vyčkať na neho a znova žiadať o zrušenie suspenzie. Posviacka chrámu je vznešený a vážny akt, predsa ho nemôžu vykonať proti vôli celej obce. Takto rozprávali pri stole pred nami, len čo sa odjedlo a odmodlilo. Sedeli sme so sestrami ticho ako stratený peniaz. ‚Žubrienky‘ vážne prikyvovali, akoby rozumeli, mal som chuť potiahnuť ich za vrkoče a poslať von, aby tu nemávali ušami, keď rozprávajú dospelí. Už začali chodiť do školy, mám ich teda na starosti, aby úplne neosprosteli od biflovania maďarčiny a aby sa naučili aspoň čítať a písať. Niekedy mi je sopláni ľúto, keď prídu zo školy, rozložia sa nad knižku a začnú: ‚Egyszer egy az egy [...]‘ [jedenkrát jeden je jeden – pozn. editorov]. Vôbec nevedia, čo melú“* (Lauček 2007a, 52 – 53). Schopnosť autora „križiť“ vážnosť s humornosťou svedčí o komplexnosti vnímania situácie v dedine, o rodinnej vzťahovosti i o neradostnej situácii v školách. Malú textovú plochu dokázal autor prózy „obsadiť“ hutnou motivikou (nespokojnosť dedinčanov s rozhodnutím biskupa, školské maďarizačné praktiky, Hlinkov prednáškový pobyt na Morave, chlapcovo dvojvnímanie sestier, starosti dospelých, reakcie dedinčanov na vrchnosť atď.). Prepojenie detského a dospeláckeho sveta prostredníctvom narátora, ktorý pôsobí ako integrujúce „gesto“, prináša odkryvanie mnohých situácií.

Oceniť treba i jazykovo-štylistické modelovanie textu historickej románovej novely. „Zrkadlí“ sa v ňom totiž Laučekovo dôverné poznanie liptovského dialektu, pretože aj sám autor je Lipták, takže výborne ovláda model špecifickej jazykovej komunikácie a prezentácie z hľadiska temperamentnosti postáv. Jazykovo pozorný a citlivý čitateľ má pri interpretujúcom čítaní vnútornú schopnosť kreovať vo svojich ušiach aj liptovskú intonáciu a melódiu vety.

A. Lauček vo svojej historickej próze dokázal, že je majstrom pri kreovaní dramatických situácií, skratka skvelý kompozičník, ktorý má svoje tvorivé intencie a vie ich náležite naplniť. V kompozícii možno sledovať kríženie tragického „diania“ vo verejnom i privátnom priestore, čo má synergizujúci efekt z hľadiska gradácie tragickosti, pričom obavy o osud blízkych ešte umocňujú

stúpajúcu mieru tenzívnosti (motív vzájomného hľadania, strach zo smrti blízkych). Vrcholom tragizmu v románovej novele je scéna bleskurýchleho strieľania uhorských žandárov do ľudí (žiaľ, na povel hajdúcha Vevericu – Liptáka z vedľajšej dediny – a až potom aj slúžneho), keď dedinčania chceli zabrániť panským kočom s honoráciou (cirkevnou i úradnou) prejsť dedinou k novému kostolu na posviacku (hádzanie kameňov – deťmi i dospelými, chaos, výkriky atď.).

Kompozičné „riešenie“ románovej novely *Cez utrpenie* nemohlo, pochopiteľne, v danom prípade skončiť detenziou, končí ďalšou tenziou, čo je potvrdením krutosti uhorského „režimu“. V obci bolo vyhlásené štatárium 28. 10. 1907, teda na druhý deň po tragédii, a navyše: „*Začalo zatýkanie. Ženy, stareny i mladé, chlapov, viedli žandári dolu dedinou na jednej retiazke i troch – štyroch. Ani dobytok*“ (Lauček 2007a, 71). Strach ľudí, či nezatknú aj ich, lebo zatýkali aj takých, ktorí pri Dolnej škole (miesto krvavej udalosti) ani neboli, bol enormný. Prozaik to ukazuje prostredníctvom chlapčenského narátora príbehu, ktorý sa bojí o svoju mamu i otca, či nezatknú aj ich, pretože tragédiou a smrťou 15 obetí sa to neskončilo. Moc potrebovala demonštrovať svoju dôležitosť aj tvrdými dôsledkami pre pozostalých: „*V marci 1908 ešte pred oračkou zasadal v Ružomberku súd. Všetci trpeli, keď obecný sluha roznášal úradné listiny. Skoro z každého dvora niekoho obžalovali. Zo zhľuku pred dedinou spravili úrady, prečin násilného protivenia sa vrchnosť. Pol obce ťahali predtým na vyšetrovanie a štyridsiatich odsúdili. Dokopy [...] na 37 rokov väzenia*“ (Lauček 2007a, 75). Víťazstvo nespravodlivosti muselo byť potvrdené aj typickým paradoxom – prekrútené zákony si našli obeť, ktoré sa museli stať jednoznačnými vinníkmi (z hľadiska tzv. uhorského práva), aby moc dala anticipačne najavo všetkým, že ani v budúcnosti nebude mať problém kruto potlačiť odvážnych buričov.

Individuálne i rodinné tragédie boli súčasťou celkovej obecnej drámy i drámy národa, čo dokázala aj masová účasť na pohrebe (30-tisíc Slovákov z rôznych častí územia). Pohreb sa preto uskutočnil za účasti vojsk. Prípravu naň zobrazil prozaik ako ďalšiu fázu prežívania psychologickej drámy a hrôzy: „*Na 30. októbra bol určený pohreb. Dvaja hrobári na tolké hroby nestačili, museli kopať aj príbuzní zomrelých. Každá rodina si svojho poumývala, pekne poobliekala, obložila obrázkami svätých*“ (Lauček 2007a, 72). Mimoriadne zaujímavá a citlivo je vykreslená situácia na pohrebe, keď sa ľudia modlili Otčenáš: „*Pri Otčenáši za zomrelých sa lamentovanie trochu stíšilo. Modlitbu nieslo do všetkých strán. [...] Kým neprišlo, a odpusť nám naše viny, ako i my... ‘Tu sa ľudom na cintoríne zlomil hlas. Hrozný nárek znova prepukol. ‘Ako i my [...] odpúšťame našim vinníkom,‘ dopovedal kňaz, ale jeho hlas zanikol v plač*“ (Lauček 2007a, 74). Aj táto situácia (emocionálne vypätie smútiaciach) je dôkazom toho, aké ťažké je odpúšťať (najmä prípadoch nezmyselného vraždenia), a to napriek tomu, že kresťanstvo je osnované na Kristovom nekonečnom milosrdenstve a odpúšťaní.

Laučekova novela *Cez utrpenie* teda prináša historické fakty o predohre, priebehu a následkoch tragickej černojskej vzbury. Prozaik zaujímavým umeleckým spôsobom – z hľadiska historickej fakticity korektne a hlavne vecne – spracoval túto tragickú udalosť v dejinách Slovákov. Celý príbeh historickej novely má dve dimenzie: prvá je verejná (návrh A. Hlinku stavať katolícky kostol, stavba kostola, zbierky, tragický stret žandárov a dedinčanov, následky vzbury); druhá dimenzia je takpovediac súkromná (intímna). Vsadil ju do rámca tragického minipríbehu lásky Ruženky Fagovej (obeť tragédie v Černovej) a mládenca Venda, ktorý si želal mať ako prvý v dedine svadobný obrad práve v novom kostole, no dočkal sa len smrti svojej milej. Narátorom historickej prózy *Cez utrpenie* je vlastne Vendov brat, ktorý tak môže z „intímnej“ vzdialenosti sledovať prípravu (vo vlastnej i Ruženkinovej rodine) na svadbu. Čo sa týka celkovej štatistiky tragédie, vyžiadala si 15 mŕtvych, 10 ťažko zranených a 60 ľahko zranených.

Oceniť treba schopnosť A. Laučeka priblížiť život liptovských ľudí v danej lokalite a v danom čase, preto miestna topografia (názvy vrchov a riek – Čebrať, Krstá hora, Váh a iné), prípadne názvy konkrétnych častí obce (Hatalka, Kľačna, Polík, Prieložka, Sekanina, Kratiny atď.), či prezývky a pre región Liptova špecifické tvary vlastných mien a sčasti sémantizovaných priezvisk

(Jano Komovie, rodina Babálovie, Vevericovie, Sidorovie, Jeleníkovie, Lejkovie, tetka Remeňovie, Šnaukovie, byť u Hubov), to všetko je organickou súčasťou prózy, ktorá výborne odráža špecifický miestny kolorit a atmosféru.

Miestopis autor veľmi funkčne spája s jazykovými prostriedkami, takže v texte novely sa objavujú liptovské dialektizmy, archaizmy a vôbec lexika, ktorá bola spätá so životom roľníkov (napr. šechtár, pitvor, onucky), remeselníkov a aj iných vrstiev sociálneho spektra (čínovníci, učiteľ Holdoš, vicesenátor, senátor Bačkor, demoralizovaný maďarský fičúr Palugay, maďaróni, slúžny atď.). Náčrt sociálnej stratifikácie slúži v próze na demaskovanie sociálnej nerovnosti medzi ľuďmi, prejavujúcej sa nielen v rečiach (paničky z Ružomberka opovrhujú dedinčanmi z Černej), ale aj v skutkoch (neúcta bohatých voči chudobným sedliakom, Maďarov voči Slovákom). Prozaik A. Lauček modeluje v románovej novele svoje i sprostredkované vnímanie a videnie sveta a objektívne reflektuje aj historický kontext.

Z hľadiska poetiky kompozície autor modeloval prózu tak, aby bolo jasné, ako sa všetko začalo, preto historická novela má PROLÓG. Medzi PROLÓG a EPILÓG (komentujúcim vysviacku kostola Andrejom Hlinkom v roku 1910 za účasti veľkého množstva národa) vložil autor dve kapitoly. Prvej dal názov Skončil sa deň požehnaný prácou (chlapí – pltníctvo, práca na stavbách, na poli a na lúkach; ženy – práca na poli, v domácnosti – varenie, starosť o deti a starých), pretože práca – ťažká drina – bola údelom dedinčanov. Týkala sa všetkých, teda nielen mužov a žien, ale pomáhali aj deti a primerane i starí ľudia.

Genézu stále sa gradujúcej tragiky stvárnil prozaik A. Lauček v kľúčovej časti sujetovej novelistickej kompozície so významným názvom – 27. októbra 1907 na túto dedinu zostúpil Boh. Zostúpil na ňu skrze utrpenie – a s dôrazom na kreovanie poetiky tenzívnosti v spojitosti s prípravou na vysviacku kostola (inštalácia oltára, kazateľnice, zháňanie organu, inštalácia zvona, osadenie kríža, nespokojnosť ľudí, žiadosť biskupovi o posviacku a sňatie cirkevného trestu z A. Hlinku, bojovnosť a nebojácnosť žien – zvlášť Hlinkovej sestry, šírenie rôznych rečí a fám o zatvorení Andreja Hlinku, pretože odhalil rozkrádanie úradníkov v Ružomberku, reptanie ľudí proti biskupovi, antipatia ľudí voči cirkevnej i svetskej vrchnosti, „krádež“ vecí z kostola dedinčanmi – z dôvodu preloženia termínu posviacky, zákaz zhlukovania sa obyvateľov, pomsta predstavenému dediny Bačkorovi – pre údajné nadbiehanie vrchnosti, vyhrážanie sa žandárov obyvateľom, strach ľudí o deti a svojich príbuzných a známych, odmietanie posviacky bez Andreja Hlinku, menenie dátumov posviacky, hádzanie kameňov do panských kočov a žandárov, sľahanie ľudí bičom, strieľanie žandárov do ľudí bez upozornenia, obeť strelby, smrť ľudí, zranenia účastníkov, gradácia hrôzy, zatýkanie, štatárium, pohreb s masovou účasťou 30-tisíc ľudí, masové žaloby – na 55 Černovčanov a nespravodlivý súd so štyridsiatimi z nich, pokuty, zhabanie ich majetku, nespravodlivé väzenie atď.).

Epilóg uzatvára vonkajšiu kompozíciu novely a svedčí o tom, že biskup A. Párvy nekonal správne, pretože sa podvolil politickému tlaku: „*Na Petra Pavla v roku 1910 sa národ znovu hrrnul do Černej. Prichádzal od rána. Pápežská stolica odmietla potvrdiť rozhodnutie biskupa Párvyho a Hlinka po návrate z väzenia mohol ďalej slúžiť omše, krstiť, sponovať. Aj vysvätiť náš kostol*“ (Lauček 2007a, 77). Napriek tragédii a nespravodlivostiach s tým súvisiacimi, A. Hlinka počas homílie – na druhej posviacke neogotického kostola Ružencovej Panny Márie – hovoril „*o obetiach, utrpení, odpúšťaní a nádeji*“ (ibid., 77). Trojročný odstup od krvavej udalosti síce zjemnil bolesť obyvateľov, ale smútok pretrvával. Keďže A. Hlinka bol vynikajúci rečník (ohnivý, láskavý i kritický), národ ho s láskou počúval (kult A. Hlinku). Na znak úcty a lásky k svojmu rodákovi, kňazovi, rodolubovi i trpitelovi za národ pomenovali Černovčania zvon na svojom kostole Andrejom.

Na mnohých miestach prózy (opisy prírody, častí dedinského chotára) je evidentná disponovanosť spisovateľa A. Laučeka funkčne lyrizovať, metaforizovať isté pocity, zážitky či opisy prírody. Modernistická melanchólia, ako ju nazval literárny vedec Tomáš Horváth (2014, 372), je

demonštrovaná v citáte EPILOGU poetologickými rekvizitami básnickej moderny (kostol ako symbol kresťanstva a duchovnosti, topole – symbol smútku a opustenosti, symbolika farieb a kvetov – trňové červené ruže, zamatovofialové sirôtky – symbol smútku, smrti, nešťastia, spomienok, nevinnosti, vtáčatá – symbol slobody a duše, cintorín a hroby – symboly smrti, hniezdo – symbol domova, bezpečnosti, lásky). Epilógová pasáž má teda blízko k modernistickému módu tvorby – impresívne ladené obrázky priestoru: „*Vybrali sme sa potom s našimi na cintorín. Vzduch tu naplňalo pípanie vtáčat, ktoré prvý raz opustili hniezdo, a vôňa skosených prielohov Pod rákytím. Za pätnástimi rovni stáli v rade mladučké topole. I bez vánku ševalili ako tichý organ. Hroby už vpadnuté a poopravované do rovnomerných obdĺžnikov vysadili príbuzní zväčša zamatovofialovými sirôtkami. Ich tváričky zošikma pokojne hľadeli na ovenčený kostol, na nás, na skupiny návštevníkov, čo sa pristavili, i na oblohu, ktorá sa nad všetkými vďačne skláňala*“ (Lauček 2007a, 77). Táto metaforická „bodka“ ako prejav úcty a vďaky ľuďom tým, čo položili svoje životy v Černojskej, je po časovom odstupe aj istou metaforou pokoja, ktorý je v próze kontrapunktickým stavom v porovnaní s nepokojom a tragikou predchádzajúcich udalostí.

Motív historickej románovej novely je umeleckým obrazom politických, spoločenských, sociálnych i náboženských problémov ľudí na začiatku 20. storočia. Organickou súčasťou dobového motivického spektra je silný sociálny motív a motív sociálnej diferenciacie – pánčatá a chudobné deti, bohaté a chudobné rodiny – motív chudoby, odchodov za prácou do cudziny, motív strachu pre zadlženosť ľudí pri stavbe kostola, motív rodinných zväd pre nedostatok peňazí, solidarita dedinčanov – pomoc pre chudobných atď.

Leitmotívom v tejto historickej novele je síce stavba kostola, tá sa však završuje tragédiou celej dediny (motív utrpenia), ktorá sa postavila jednoznačne za účasť Andreja Hlinku na posviacke kostola a proti nespravodlivému rozhodnutiu spišského biskupa Alexandra Páravya, za čo však napokon Černojská zaplatila krvavú „daň“. Mimoriadne podnetne je príbeh spracovaný aj preto, lebo všetko sa v sujete „točí“ okolo A. Hlinku, ktorý je v centre verejného i súkromného diania (nielen) v Černojskej (hlinkocentrizmus), no – paradoxne – protagonist sa v novele fyzicky vôbec neobjavuje. Autor nechal postavy hovoriť o ňom, čo vytvorilo objektivizujúci pohľad na A. Hlinku. Fyzická absencia centrálnej osobnosti tragického príbehu je substituovaná rečami o ňom (objektívnymi i fámami), komentovaním jeho činov (odhalenie finančných machinácií ružomberských úradníkov, písanie žiadosti biskupovi o posvätenie kostola, osobné objednávanie vecí pre kostol, prednáškové pobyty na Morave a v Čechách spojené so zbierkami na kostol – vyzbieralo sa spolu 80 000 korún, z toho 5000 korún stál oltár; na zbierke participovali aj americkí Slováci). Aj tento fakt vnímam ako skvelý „ťah“ prozaika pri koncipovaní poetiky postavy Andreja, pretože sa tým vyhol subjektívnemu hodnoteniu, čo je veľkou devízou historickej románovej novely.

O desať rokov neskôr – k storočnici černojskej tragédie – vydal Anton Lauček historickú novelu *Andrej* (2007), prostredníctvom čítania ktorej možno veľmi dobre pochopiť a kontextovo reflektovať naturel Andreja Hlinku, jeho charakter i životné úsilie zacielené na Boha, duchovné i sociálne povznesenie národa. Hoci v poradí druhá próza *Andrej* vyšla s odstupom jedného decénia po historickej novele *Cez utrpenie*, až po prečítaní oboch čitateľa vidia, že novela *Andrej* je kreatívnou umeleckou „explikáciou“ jedného fragmentu zo života Andreja (gymnaziálne časy a časy štúdia bohoslovnia v Spišskej Kapitule), čo vlastne z aspektu časovej fakticity predchádza tragickú udalosť v Černojskej. Zároveň v druhej próze vnímame osobnostný, vzdelanostný a duchovný rast Andreja Hlinku, jeho absolútny príklon k Bohu, rodine, dedine i k milovanému národu. Možno konštatovať, že v uvedenej próze *Andrej* je už zreteľná anticipácia jeho ďalších aktivít v „zóne“ ochrany národa pred uhorskými utláčateľmi, a to tak svetskými, ako aj cirkevnými (nespokojnosť s predpismi v kňazskom seminári, pokus o riešenie, stretnutie s rektorom kňazského seminára, dosiahnutie riešenia atď.). Mladý Andrej nebol človekom, ktorý by sa bol alibisticky zmieril s nespravodlivosťou a krivdou. Jeho priamosť a zmysel pre pravdu mu v tom zabraňovali.

Vedel sa zasadzovať za iných aj za seba, tak na gymnáziu (odpor proti pánčatám, namyslencom a pomaďarčencom), neskôr aj proti nelogickému nariadeniu v kňazskom seminári, ktoré spočívalo v tom, že študenti si na prednáškach nemali nič zapisovať, ale všetko si mali zapamätať. Proti tomuto nezmyselnému nariadeniu nebojácne protestoval (spolu s priateľmi zo seminára), hoci si uvedomoval veľké riziká (napomínanie matky, aby sa zdržiaval komentárov), pretože v bohosloveckom seminári hrozilo vylúčenie pri neuposlúchnutí predpisov. Jeho obdivuhodná odvaha už v časoch mladosti bola kontinuálne potvrdzovaná aj v ďalšom období jeho života v boji za pravdu a spravodlivosť pre národ (obvinenie a väznenie za „poburovanie proti maďarskej národnosti“, suspendovanie z pozície kňaza v Černovej spišským biskupom Párvm, apologet národa – jeho účasť na mierovej konferencii v Paríži v roku 1919, prednášateľ na konferenciách v zahraničí – oboznamovanie so situáciou Slovákov). Aj tento výpočet činností A. Hlinku svedčí o jeho nesmiernej agilite a zanietenosti pre veci národa a viery.

Druhá Laučekova historická novela *Andrej* je takpovediac „predohrou“ novely *Cez utrpenie*, hoci boli vydané – z hľadiska časového – inverzne. Konštatovanie o „predohre“ prózy platí hlavne kvôli introdukcii prózy *Andrej* (2007), ktorá sa spája s motívom cigánskej rodiny a so smrťou otca tejto rodiny. Tá sa usadila v Černovej a jej obyvatelia ju nevyhnali najmä pre jej biednosť a mnohopočetnosť detí, hoci v Černovej predtým nijakí Cigáni nežili. Motív smrti otca cigánskej rodiny je potom leitmotívom sukcesie kadejakých morbidných udalostí v Černovej, čo súviselo s poverami, spojenými s miestom (topos miesta Mokriac), kde bývali títo Cigáni a ktoré sa po ich odchode stalo „sídlom“ zvláštnych dejov a kadejakej hávede (zmije, zvláštne nešťastia počas jánskych ohňov, príbehy so svetlonosom). Toto všetko autor kreoval v duchu poetiky magického realizmu (fenomén tajomnosti, záhadnosti, imaginatívnosti), kde sa reálne „kríži“ s vymysleným (neobyčajným, čudným). Od záhadného úteku zvyšnej časti cigánskej rodiny (paradoxne bez účasti na pohrebe vlastného člena) sa v dedine začali šíriť reči o rôznych vešteniach, ktoré boli „potvrdzované“ čudnou smrťou mnohých dedinčanov. Uvedené indikátory (atribúty) magického realizmu anticipujú skúsenému recipientovi predtuchu, že Černová sa môže stať „kolískou“ veľkej tragédie, čo sa napokon potvrdzuje v historickej románovej novele *Cez utrpenie*.

Novela *Andrej* sa z aspektu tematického i svojou motivickou detailizáciou koncentruje na mladúckeho Andreja Hlinku, v tom čase študenta gymnázia a neskôr bohoslovca v Spišskej Kapitule. Anton Lauček nevyužil – ako som už naznačila vyššie – techniku in medias res, ale stretnutie s mladým Andrejom Hlinkom funkčne odďaľuje (motív čakania na Andreja v rodine, hlavne matkou), čím sa zvyšuje tenzia čitateľa a jeho zvedavosť na protagonistu, ktorý má prísť domov na vakácie po dlhom čase štúdia v kňazskom seminári. Autor sa usiluje priblížiť najprv život na dedine (topos Černovej), pomery, atmosféru a miestny kolorit. Lauček ako obyvateľ Černovej so skvelou znalosťou prostredia a priestoru opisuje jej časti (topos krajiny, topografia – Putiská, Zrazy, Janiská, Krtá hora atď.), vzťahové relácie obyvateľov (Andrej sa pýta na vzťahy pohádaných rodín, život jemu blízkych ľudí a priateľov atď.). Lauček slovne „vizualizuje“ interiér dedinčanov, ich oblečenie (prostredníctvom dialektizmov a archaizmov – cieň, hokerlík, haljena, štofka, jančárky), spôsob života (sedliacky štýl – otročenie, práca od svitu do mrku, spôsob stravovania, nosenie jedla na pole a do hory), pričom načrtáva pracovné povinnosti žien, chlapov, detí i starých ľudí. Prozaik sa usiluje čitateľovi predostrieť „konceptiu“ (i niektoré „rituály“) vtedajšieho dedinského života, ktorá bola osnovaná (v kontradikcii k dnešku) na viacdetnosti, viacgeneračnosti i viacrodinnosti v jednom priestore (spoločné dvory a navzájom „nalepené“ obydlia – tzv. rodinné poldomy; topos domu, konkrétne aj domu A. Hlinku), čo viedlo ľudí k potrebe trpezlivosti, znášanlivosti a solidarity v životných ťažkostiach.

Zaujímavo je kreovaná postava matky A. Hlinku. Mariena Hlinkovie bola vdovou, ktorá vchovala 9 detí. V dedine ju nemali radi, lebo bola tvrdá. Prozaik A. Lauček však vykreslil mimoriadne citlivý vzťah syna Ondriška (Andreja) k nej. Videl jej zodratosť v práci, odopieranie si

jedla kvôli deťom i evidentné fyzické chradnutie. Prejavoval sa ako veľmi starostlivý syn. Tragické v jeho živote bolo to, že skoro stratil otca (už ako gymnazista), no ešte tragickejšie vnímal krutý fakt, že nemohol byť ako študent bohoslovca ani na pohrebe svojej matky, pretože v tom čase to predpis pre končiacich bohoslovcov nedovoľoval.

Z aspektu historicity A. Lauček predostiera čitateľovi prózy prostredníctvom narátora príbehu – kvôli zorientovaniu a porovnávaniu – aj rôzne dobové nariadenia (napr. zákaz stavať domy z dreva – z dôvodu rýchlo sa šíriacich požiarov). Stavali sa preto domy z kameňa, ale humná si dedičania stavali z dreva, lebo našli „dieru“ v dobovej legislatíve (cisárskej či kráľovskej). Aj v tomto nájdeme paralelu so súčasnosťou a parciálnu retrográdnú referencialitu v pásme rozprávača.

Mimoriadne cennou časťou historickej prózy A. Laučeka je stretnutie mladého gymnazistu Andreja s tamojším mešťanostom Karolom Krčméry, ktorému Andrej doniesol mlieko. Ich dialóg o slovenskej literatúre, piesňach, o baladách Jána Bottu, Vajanskom, či o slovanských národoch v Uhorsku, porobe Slovákov, ich zapredanosti a pomadačovaní, prípadne o nedostatku slovenských osobností, je mimoriadne inšpiratívny aj pre dnešného čitateľa, pretože „zrkadlí“ podstatu nepriaznivých národnostných pomerov v Uhorsku. V tejto spojitosti treba spomenúť aj meno učiteľa Holdoša, ktorý učil deti aj po slovensky, a preto ho podľa Apponyiho školského zákona prepustili. Práve učiteľ Holdoš vycítil potenciál Andreja a oslovil jeho otca, aby dal syna na štúdium, hoci bieda v ich rodine bola veľká. Aj stimul k štúdiu bohoslovca vyšiel práve od neho a po rozhodovaní otec a neskôr i Andrej túto výzvu prijali. Málo slovenských detí totiž v danom období študovalo na vysokých školách, čo aj bolo jednoznačným zámerom Apponyiho zákonov. Mladému Andrejovi sa to však podarilo, a to nielen s pomocou jeho súrodencov (financovanie štúdia – rodinná solidarita), ale aj rodákov, ktorí mu i z mála prispievali na štúdium (motív solidarity dedičanov), dokonca niektorí aj veľmi biedni (vdovy). Andrej Hlinka sa vďaka dobroprajnosti rodákov stal v Černej historicky prvým kňazom. Práve preto Černojskí vnímali vládne i cirkevné praktiky ako nespravodlivé a neodôvodnené v súvislosti s vysviackou kostola (próza *Cez utrpenie*).

Vrátim sa však k postave Karola Krčméryho, ktorá bola pre mladého Andreja mimoriadne inšpiratívna. Ten vyjadril v dialógu s gymnazistom Andrejom svoj názor na vzorovú slovenskú osobnosť: „*Taký človek by mal byť vzdelaný, ovládať cudzie jazyky, poznať svet a vedieť sa v ňom diplomaticky obracať, byť hrdý na svoje korene. A predovšetkým statočný a čestný – nech sa nedá kúpiť za miskú popreberanej šošovice. Prípadne za dve. Ale kde takého vziať? Na stredných školách študujú ani dve percentá Slovákov a na vysokých iba jedno. Žiaľ, skoro všetci, aby spravili kariéru, sa pomadačia. Poturčenec, je známe horší Turka. Ten svojich vlastných prenasleduje viac ako najhorší nepriateľ*“ (Lauček 2007b, 15). Už v reakcii na túto charakteristiku vzorového slovenského vodcu mladý Andrej vyjadril priezračný a zrelý postoj: „*Hoci sme doma, na svojom, do sprostých a zaostalých nám nadávajú prišielci. Nemali by sme sa dať, lebo zbabelo skloniť hlavu, to ako by sme im dali za pravdu*“ (ibidem, 16). Kontrast postavenia vlastného obyvateľstva a cudzích je základom vzťahového napätia a sujetovnosti prózy. Opozícia naše (tzv. svojstvo) a cudzie (cudzorodá skupina) bola aj základom umeleckej koncepcie realistického tvorby, ktorú uvádzal do našej literatúry obetavý, uhorskou mocou prenasledovaný i väznený bojovník za práva Slovákov Svetozár Hurban Vajanský. On tiež oslovoval významné osobnosti v zahraničí, aby upozorňovali svet na bezprecedentný útlak slovenského národa v Uhorsku. Práve tohto spisovateľa spomína aj gymnazista Andrej pri stretnutí s Karolom Krčméry, pretože ho obdivoval pre odvahu a schopnosť zasadiť sa za práva svojho národa.

K menu Karola Krčméryho ako reálnemu menu a významnej slovenskej osobnosti treba uviesť, že sa angažoval vo verejnom živote, nadobudol vzdelanie európskeho rozmeru (štúdium vo Viedni, Budapešti, Szegede, pôsobenie v Rumunsku a Juhoslávii). Výborne sa orientoval v slovenskej literatúre, študoval filozofiu, teológiu i klasickú filológiu a stal sa významným jazykovedcom. Jeho

slovacita bola jednoznačná, preto dovolil Andrejovi, aby si zobral nejaké slovenské knihy z jeho bohatej knižnice. Krčméry cítil, že tento mladík svojou zvedavosťou, proslovenskosťou a chuťou vzdelávať sa si zaslúži jeho pozornosť. Práve preto sa dohodli na ďalších stretnutiach a dialógoch o páľčivých témach. Andrej mu kládol už pri prvom stretnutí kľúčové otázky: „*Prečo sa slovenské národy v Uhorsku nechajú utláčať? Prečo sa musia všetci učiť po maďarsky, hoci Maďarmi nie sú a nikdy nebudú? Dá sa proti tlaku úradov brániť? A ako? Prečo nebojújú Slováci za svoje práva, ale nechajú sa od krčmárov opíjať a rezignujú? Čo treba robiť, aby sa národ postavil na vlastné nohy a nedal si skákať po hlave? Tento súbor otázok Andreja svedčil o tom, že ho už ako gymnazistu „trá-pila politika“*“ (Lauček 2007b, 15). K. Krčméry vnímal jeho rozumnosť, preto sa vyjadril, že „z toho mládenca sa bude časom iskriť“ (ibid., s. 15). To sa postupne aj naplňalo v jeho trojmisii: duchovnej, národnej i politickej. Nebojácnosť a odhodlanosť kňaza i obetavého pronárodného politika A. Hlinku vyvolávala kontroverzie v duchovných i politických kruhoch, napriek tomu je jasné, že svojím čestným životom a obetovaním sa za slobodu národa zanechal viditeľnú stopu v našej histórii. Jeho aktivita bola evidentná a výsledky jeho misie zjavné. Avšak boli v našich dejinách aj situácie, keď vládla apatia a rezignácia. To vždy stimulovalo spisovateľov k nespokojnosti s daným stavom a k tvorbe, ktorá podnecovala vzdor.

ČERNOVSKÁ TRAGÉDIA V BÁSNICKEJ TVORBE IVANA GALLA

Laučekova historická románová novela *Cez utrpenie* je dôkazom toho, že Slováci sa dokázali vzbúriť proti nespravodlivosti mocných, čo ocenil aj spisovateľ, jedinečný modernistický básnik Ivan Gall. Reagoval na tento fakt vo svojej básni Černová, ktorá bola zaradená do zbierky s názvom *Keď lístie padá* (1973). Tento fakt považujem za akt mimoriadnej odvahy básnika, čo v danej dobe – podobne ako i dnes – nebolo až také samozrejmé, pretože väčšina modernistov už zastávala v spoločnosti významné posty (I. Krasko, J. Jesenský, I. Gall), čo im mohlo politicky a hlavne pracovne poškodiť. Mnohí práve z toho dôvodu prestali tvoriť (I. Krasko, neskôr aj I. Gall).

Černová

*Sme zotročili, ľudia malej viery,
krv v našich žilách lenivo sa plazí...
Tvár skepsie sa v prázdnych prsiach škerí
a v zmäklých mozgoch páli stigma skazy.*

*Nám v oči môžu pluvnúť tisíc razy –
za jeden úsmev hnev sa zase smieri,
daň platíme si sami na povrazy
a prorokom už nikto neverí.*

*Revolta kdesi v horskom hniezde vzplála,
aj krv vraj tiekla, žurnálov rad vraví,
je výnimka to zpravidla len malá,*

*či osvietilo nebe naše hlavy?
A duša moja, ako by sa bála,
čím budúcnosť zas radosť tú otrávi...*

Gallov sonet svedčí o tom, že básnik – napriek tragizmu udalosti – mimoriadne oceňoval revoltu Černovčanov, dokonca vyjadril radosť z „prebudenia časti Slovákov“, keďže táto udalosť

bola priamym dôkazom toho, že slovenskí ľudia sa vedeli – aspoň občas – postaviť proti uhorskej vrchnosti, a to svetskej i cirkevnej (motív vzbury a krvi). V danej súvislosti treba uviesť aj fakt, že táto udalosť nezostala v Európe nepovšimnutá vďaka významnej osobnosti vo svetových dejinách. Mali sme ako národ šťastie, že nositeľ Nobelovej ceny za literatúru – spisovateľ a publicista – Nór Bjørnstjerne Bjørnson (1832 – 1910) sa napriek svojmu pokročilému veku zanietene venoval slovenskej otázke, a to s plnou zaangažovanosťou a vážnosťou, pretože útlak Slovákov bol do neba volajúcou krivdou (Eliáš 1986).

Slovákov sa zastal aj Lev Nikolajevič Tolstoj, keďže v danom čase žili v jeho fyzickej prítomnosti v Jasnej Polane slovenskí tolstojovci ako jeho osobní lekári Albert Makovický (Ružomberčan) a Dušan Škarvan (slúžil ako vojenský lekár v Prešove), ktorí ho o tom informovali. Obidvaja boli obdivovateľmi jeho učenia o neprotivení sa zlu násilím (filozofia tolstojizmu), boli to pacifisti, ktorým sa bridila vojna a militarizmus. Obidvaja študovali medicínu v Prahe a boli tam členmi slovenského spolku Detvan (Eliáš 1986). Zaujímavosťou však je, že – paradoxne – nie Slováci, ale českí slovákofili (spisovateľ Eduard Lederer, básnik Adolf Heyduk a Karol Kálal) napísali list B. Bjørnsonovi, v ktorom reflektovali katastrofálne postavenie slovenského národa v Uhorsku, zvlášť po prijatí tvrdých Apponyho zákonov (LEX Apponyi) v roku 1907. Nimi sa ešte viac posilnili „nástroje“ na celoplošnú výučbu maďarčiny a represiu proti učiteľom (zákaz vykonávať učiteľské povolanie), ktorí to nerešpektovali. Českí slovákofili využili pritom autentické podklady prvého slovenského politika a zakladateľa vedného odboru aplikovaná sociológia na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde bol univerzitným profesorom a neskôr aj rektorom UK. Išlo o Antona Štefánka, ktorý sa obracal na rôzne osobnosti vo svete, aby informoval o tragickom pozorení slovenského národa v Uhorsku, ktoré Slovákov považovalo za bezprávných a menejcenných (prenasledovanie Slovákov, väznenie tzv. panslávov, neobjektívne sudy a rozsudky, ignorovanie apelácií atď.; Kazmerová 2013). V liste českí slovákofili pripomenuli, že Uhorsko nedodržiava nijaké zákony vo vzťahu k národnostným menšinám, hoci v roku 1868 bol schválený národnostný zákon. Zlé národnostné a sociálne pomery nútili Slovákov k vystáhovalstvu. B. Bjørnson tento list zverejnil v októbri v roku 1907 v nemeckom časopise *März*, neskôr aj v talianskych i rakúskych novinách a časopisoch. Nobelista si vymieňal listy aj s lekárom Dušanom Makovickým, ktorý ho informoval o situácii. Písomný kontakt s ním mal aj slovenský realistický spisovateľ S. H. Vajanský (Eliáš 1986). Okrem Nóra B. Bjørnsona sa o osud Slovákov zaujímala aj svetoznáma osobnosť bojujúca za práva Škótov – Robert William Seton-Watson, s ktorou udržiaval písomný kontakt profesor Anton Štefánek a aj na jeho podnet publikoval články o nedôstojnom postavení Slovákov v Uhorsku (Kazmerová 2013).

Básnik Ivan Gall „vygeneroval“ do svojej básne – na základe poznania dejinotvorných procesov – symptomatickú charakteristiku slovenských ľudí, ktorí po stáročia pasívne znášali jarmo poroby (motív malej viery, lenivosti, zmäknutých mozgov, skepsy, prázdnoty, poroby, skazy, ponížovania Slovákov, hnevu i zmierlivosti slovenských ľudí). Kontrast dlhodobej pasivity, nedvížnosti Slovákov a situačnej revolty v Černojskej je predovšetkým výrazom naturelu Slovákov, ktorí sa vyznačovali syndrómom otroka, čo sa stalo aj jedným z leitmotívov (nielen) modernistickej poézie, ale predtým aj organickou súčasťou apelatívnej, agitačnej poézie predchádzajúcej generácie romantikov v rokoch „slovenskej jari“ 1848 – 1849 (J. Král: *Jarná pieseň*, *Orol vták*, *Slovo*; S. Chalupka, J. Botto, A. Sládkovič; neskôr I. Krasko: *Otrok*, *Jehovah*, *Baníci*, *Trom miliónom*; J. Jesenský: *Slovenčine*, *Otrok* atď.), keď vyzývali Slovákov k vzbure proti zotročovateľom.

Ivana Galla v básni Černová úprimnou radosťou naplnilo najmä to, že sa Černojsčania vedeli postaviť proti vrchnosti (motív krvi a vzbury) a na obranu ich Miláčika – vtedy už ich suspendovaného kňaza Andreja Hlinku. Motív básnikovej radosti zo schopnosti povstať proti cudzím utláčateľom (ako výsledku dlhodobého procesu krutej maďarizácie v Uhorsku) nebol v nijakom prípade radosťou z krviprelievania, ale radosťou zo zdvihu, z odvahy obyvateľov Černojskej postaviť sa proti

krutosti uhorských žandárov. Modernistický poet si kladie finálnu otázku v spojitosti so vzburou: či osvietilo nebe naše hlavy? Motív Boha je organickou súčasťou sonetov Ivana Galla, pretože duchovnosť a silná viera Slovákov boli a ešte stále sú súčasťou charakteristiky slovenského národa. Náboženské čítanie preto Černovčania nemohli zaprieť.

Fenoméni pasivity slovenského národa v minulosti vypovedá mnoho o našom slovenskom signifikátore, t. j. ukazovateľovi strachu pred vrchnosťou, či o vysokom stupni národného alibizmu (typický syndróm otroctva). Diagnózu chronického alibizmu, nedvižnosti a pasivity Slovákov umelecky tematizoval aj skvelý modernistický básnik Ivan Krasko v básni s názvom *Trom miliónom...*, kde doslova preklial nedvižné slovenské plemä a zaspieval mu pieseň ku „pohrabu“ (Krasko 1966). Názov básne *Trom miliónom...* súvisí v danom čase s počtom Slovákov v Uhorsku. Spomenutá báseň časovo predchádzala básni *Jehovah* (meno starozákonného boha; z básnickej zbierky *Nox et solitudo*), ktorú možno považovať za zaklínací žalm. Z genologického aspektu starozákonných žalmy predstavujú modlitby a piesne. I. Krasko v obidvoch básňach opovrhuje nedvižnosťou vlastného národa. Textová „krutosť“ zaklínacieho žalmu však môže mať – paradoxne – aj motivačnú silu, aby básnik národ prebral z letargie, apatie a vyprovokoval k vzbure proti zotročovateľom. Báseň *Jehovah* svedčí o totálnej nespokojnosti básnika so súvekovou situáciou v Uhorsku a miera jeho opovrhovania neschopnosťou národa vymaniť sa z tejto ponížujúcej situácie zotročencov je až desivá, no z druhej strany aj pochopiteľná. Aj preto – v kontraste s básňami I. Krasko – je pochopiteľná radosť I. Galla z povstania Černovčanov proti uhorským tyranom.

Jehovah

Ó, hrozný Jehovah! Ty bez milosrdenstva,
čo pomstou stíhaš mnohé pokolenia,
čo vyhladil Si v suchej púšti semä
načuchlé puchom cudzích mravov:
ja pravicu Ti trestajúcu vyzývam,
na vlastné plemä Tvoju volám pomstu!!
Nech trvalým mu stonom penia ústa;
nech otrokárom nesie požehnanie
modlitba jeho chorej, plochej hrudi;
nech potom jeho cudzie mokrú role;
švihárom zrezaný chrbát mu
nech doživotne hnusné nosí bremä;
zbabelá ruka jeho večne
nech prosí o chlieb z vlastnej práce;
nech vodstvo riek mu zhorkne na blen žravý
a skyva stuhne na žulový kameň;
nech starcovia mu nepoznajú úcty
a kliatbou nech sú zaťažené deti;
vytrhni lásku zo srdca jeho žien
a naplň mu ich nenávisťou zlostinou;
nech matka žiadna pevca nezrodí mu,
čo slzy krvi stieral by mu z líc:
nech opusteným zmiera vedľa cesty
a v sirý hrob nech okovy mu zvonja;
nech šibeň miesto kríža zdobí jeho cmíter
a pamäť jeho nech je hanobená večne:

*nechce-li vedieť, že sa pripozdieva,
že z chmúrnej túrni poplašný zvon hučí –*

— — —

*Ó, hrozný Jehovah! Ty bez milosrdenstva,
ja pravicu Ti trestajúcu vzývam,
na vlastné plemä Tvoju prosím pomstu!!*

Tragika otrockého údely Slovákov spočívala v ich akomodácii cudzím vládcam a v schopnosti dlhodobo znášať poníženie. Prijatie tohto údely revolucionizovalo myseľ spisovateľov a vyvolávalo kritiku i rozčarovanie z národa (K. Banšel, I. Krasko a iní). Na druhej strane černovská tragédia svetu jasne ukázala veľkého cudzieho tyrana, ktorý gniavil malý národ. Jeho vzopretiu proti cudzím vládcam sa potešil aj symbolista Ivan Gall. Aj to ukazuje prepojenosť histórie a umenia, hoci niekedy toto prepojenie prináša pocity smútku. Zároveň však môže priniesť aj radostné pocity zo schopností príslušníkov národa odhadzovať „otrocké kože“, a to aj za cenu najvyššiu.

Umelecká literatúra by mala byť kreatívnou stvárnovateľkou histórie vlastného národa a jeho aktérov, a to z dôvodu „oživovania“ pamäti mladej generácie. Tragédia v histórii národa je často aj svedectvom o odvahe ľudí a nemožnosti umlčať pravdu. Identická téma černovskej tragédie našla svoje singulárne podoby z hľadiska autorskej poetiky. Kým lyrika je umením náznaku, čo sa jednoznačne prejavilo v Gallovej symbolistickej básni *Černová*, sujetotvorná epika ponúka možnosti rozvetvenej detailizácie i sukcesívnej gradácie tenzívnosti a tragizmu, čo sa ukázalo v Laučekovej historickej románovej novele *Cez utrpenie*. Genologický aspekt a dominujúce princípy v epike i v lyrike (metonymický a metaforický) s identickou témou černovskej tragédie sú dôkazom odlišného spôsobu umeleckého generovania textov, pritom však ich recepcná i estetická účinnosť je v oboch prípadoch veľmi silná (tajomnejšia, konotačná lyrika – konkretizujúcejšia epika). Pri recepcii historickej prózy A. Laučeka sa čitateľ – pochopiteľne – dozvie viac prostredníctvom detailizácie, referenčnosti, a to širším obnažením priezoru do udalostnej (dokumentárnej) fakticity – časové údaje, štatistické dáta o obetiach tragédie a odsúdených). Pridanou hodnotou Laučekovho modelovania príbehu – oproti lyrike, ktorá je, pochopiteľne, skratkovitá – bola pre čitateľa možnosť objektívnejšie reflektovať kontroverzne vnímanú osobnosť A. Hlinku, čo má v dobe globalizácie, hoaxov, dezinterpretácií všetkého a dehonestovania každého obrovský význam (Germuška 2019).

Keďže Černovčania boli ľuďmi silnej viery, dokázali sa postaviť na obranu svojich náboženských práv, pretože teocentrizmus bol podstatou ich života. Túto stránku recepcie akcentuje aj literárny vedec Ján Gallik: „Súčasnú recepciu literatúry so spirituálnym a etickým poslanstvom, ideovo a významovo ukotvenú v kresťanskom hodnotovom systéme, tak možno nazvať aj umeleckou komunikáciou autora s čitateľom, ktorá si vyžaduje klásť otázky o podstate bytia človeka a zmysle jeho života“ (Gallik 2014, 152).

V závere by som preto chcela akcentovať fakt, že v súčasnej dobe, v ére globalizácie a mediálnej glorifikácie postulátov neoliberalizmu, keď sa odsúva kvalitné literárne umenie a umenie vôbec do ofsajdu, nadobúda misia spisovateľov v podobe reflexívnych besied s čitateľmi obrovský zmysel a význam. Je potrebné, aby sa svet umení, estetika i etika usúvzťažňovali a synergizovali v živote detí a mládeže, v škole aj doma, pretože to je jedna zo správnych ciest vedúcich k humanizácii a axiologizácii človeka i ľudstva (Kopčáková 2018, 85). Zároveň treba upriamiť pozornosť aj akcentovanie potreby revitalizácie pamäti národa v súvislosti s národnými i svetovými dejinami, pretože v ostatnom čase sa začali mnohé dejinné fakty prekrúcať a účelovo dezinterpretovať.

Text je výstupom z projektu VEGA č. 1/0051/19 s názvom: *Hudba a dramatické umenie v koncepciách estetickéj teórie a estetickéj výchovy na území Slovenska v 19. a 20. storočí*.

LITERATÚRA

- Eliáš, Michal. 1986. *Slovenskí tolstojovci – Dušan Makovický – Albert Škarvan*. Martin: Matica slovenská.
- Gallik, Ján. 2014. *Spiritualita v slovenskej literatúre pre deti a mládež*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Gallik, Ján. 2015. *Slovenská katolícka moderna v stredoeurópskom priestore*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Germuška, Erik. 2019. *Geopolitika, globalizácia a sociálna sféra*. In: *Journal socioterapie* 5/2, 33 – 38.
- Holec, Roman. 2019. *Hlinka. Otec národa?* Bratislava: Marenčin PT.
- Horváth, Tomáš, 2014. Modernistická melanchólia. In: *Slovenská literatúra* 61/5, 372.
- Kazmerová, Lubica. 2013. Anton Štefánek – nedocenená osobnosť našej histórie. In: *Studia Politica Slovaca* 6/2, 81 – 89.
- Krasko, Ivan. 1966. *Súborné dielo Ivana Krasku. Poézia*. Ed. M. Gáfrik. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Kopčáková, Slávka. 2018. Význam esteticko-výchovných predmetov a ich prínos k rozvoju kritického myslenia. In: *Teorie a praxe hudební výchovy V. Zborník příspěvků z konference studentů doktorandských a magisterských studií a pedagogů hudebního vzdělávání v zemích V4 v roce 2017 v Praze*. Praha: PdF UK v Praze, 85.
- Krno, Martin. 2019. Tribún s veľmi konfrontačnou povahou, hovorí profesor Holec. In: *Pravda* 18. 03. 2019.
- Kuniak, Juraj. 1991. *Pán Černovský (rozpráva o histórii Slovákov a Andrejovi Hlinkovi)*. Banská Bystrica: AGENS.
- Lauček, Anton, 2007a. *Cez utrpenie*. Ružomberok: Ján Šindléry – TESFO.
- Lauček, Anton, 2007b. *Andrej: Fragment zo života*. Ružomberok: Ján Šindléry – TESFO, 2007.
- Maňovčík, Augustín a kol. 2001. Anton Lauček. In: *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Bratislava – Martin: Vydavateľstvo SSS a SNK.
- Lenčo, Ján. 2000. Krásna a čistá kniha. In: *Slovenské národné noviny* 13, 12.
- Lenčo, Ján. 2000. Pravda a pocta. In: *Literárny týždenník* 22/1 – 2, 10.
- Žilková, Marta. 2000. „Cez utrpenie“ bez povšimnutia. In: *Literárny týždenník* 22/1 – 2, 14.
- Žitný, Milan – Oravcová, Marianna. 2018. *Bjornstjerne Bjornson (o mieri a malých národoch)*. Bratislava: Veda.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Pamiatky černovskej masakry. 2015. <http://www.ruzomberok.sk/nav/kam-ist/historicke-pamiatky/pamatne-miesto-cernovskej-tragedie> [cit. 14. 9. 2020].

KONTAKT

doc. PhDr. Marta Germušková, CSc.
Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií
Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy
Filozofická fakulta PU v Prešove
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov
marta.germuskova@unipo.sk